

ÖSTGÖTA-BLADET

Hembygdsnummer St. Åby

Nr 126 B.

Lördagen den 30 okt. 1926.

ST. ÅBY TEMPELBYGGNAD.

Redan på 1100-talet lär den äldsta kyrkan upbyggts på den plats, där den nuvarande är belägen. Huruvida det var den från 1100-talet stammande kyrkan, som av danskarna förstördes under deras härningståg genom Östergötland, då de omkring den 10 nov. 1567 slogo läger vid Åby och enligt sägen uppbrände alla kyrkans inreden, är ej gott att säga, men troligen var det nog den uräldsta kyrkan, som då skövlades. I nära 100 år förblev den sedan mer eller mindre i förfall, och först omkring 1650 återställdes densamma i fullgott skick. År 1643 lät en kyrkoherde nödtorftigt reparera densamma. Å ett i sakristian befintligt gammalt altarbord läses nämligen (i nuvarande språkform): År 1643 i juni haver D. Anders Jonie Gothus fordom pastor och prost i Åby, samt hans kära hustru Ingrid Mårtensdotter Krok renoverat Åby kyrka på egen bekostnad med järnankar, fönsterbly, vitmening och annat mera. Gothus dog 1657 och begrovs i kyrkan.

Den år 1650 fullbordade kyrkan var inom muren 13 alnar bred och med tornrum inräknad (nuvarande vapenhuset hörde då till själva kyrkan) endast 35 alnar lång.

Som emellertid helt naturligt denna kyrka nog ej var så solid efter alla genomgångna svåra missöden måste ny kyrka redan 1757 uppföras, och det visade sig också då, att den gamla måste i grunden nedrivras. Ur en berättelse om denna senare kyrkobyggnad vilja vi anföra:

En vacker donation möjliggjorde ny kyrkas uppförande.

»Åby gamla Stenkyrka, ungefärligen av 600 års ålder, nu genom ålder och åtskilliga undergångna svåra öden, ganska bräckelig bleven, samt thessutom ganska mörk och alt för trång till en så talrik Församling; Dock likväl har, för Kyrkans medellöshet, ingen af Socknens Ledamöter kunnat tänka uppå, mindre förvänta, något Kyrkans utvidgande, imnan Håradshövdingen och Pastor Loci Högreärvörldige och Höglårde Herr FRIDRIK BAGGE, vilken thenna Församling, såsom en trogen Herde, i 40 år föreståt, af nit för Guds ära och af ömhet för thenna sin betrodna menighet, vid slutet af år 1754 beslöt, af egna medel skänka till kyrkan 8,000 daler kopparmönt, dock med det vilkor, at Församlingen en ny kyrkobyggnad sig åtaga skulle. Församlingen, hvilken en så hederlig gofva aldrig förväntat, kunde ej nog med orden uttrycka then vördsamma tacksamhet, the i sina hiertan hyste; mycket mindre undandraga sig the besvär, som then föreslagna Kyrkobyggnaden then påföra kunde; althenstund, the med en så ansenlig hjälp blevo understödde; utan samtyckte till Kyrkans ombyggnad och utvidgande. Thetta sitt uppsåt och beslut communicate H. H. Probstsen strax med Höga Landshöfdinga Embetet och Pl. V. Consistoria, ödmjukligen anhållandes om Theras handräckning till thetta wichtige förehafwande, hwilken och erhöits, så at strax beordrade blefvet, på Höga Landshöfdinge-Embetet wegner, Krono-Befallningsmannen i orten Herr Jonas Liunggren, och, på Pl. V. Consistorii, Oeconomus Templi Cathedral, Herr Canutus Wahlberg, til att holla noga besichtigung, så öfver Kyrkans bristfellighet, som om den då warande Cassan, hwil-

Ovanstående foto av kyrkan och skolan togs för ca 60 år sedan en söndag vid högmässotid. Man ser det myekna folket på kyrkovalLEN. Som synes är det stor skillnad på omgivningarna då och nu. Från att förut ha varit så gott som kal ligger platsen häromkring nu inbäddad i lummig grönska. Jämför nedanstående foto!

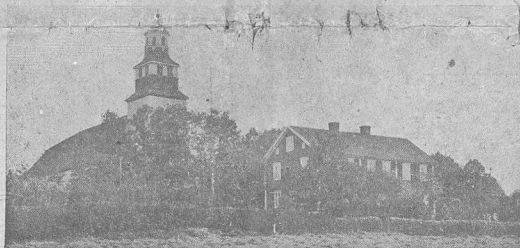
ken besichtigung, uti wederbörande Församlingens närvaro företagen wardt; tå i Kyrkans Cassa befants allenast 390 daler kopparmönt, men Kyrkjan både för trong, och så bristfellig til stenwalf och murar, att fara war, thet the icke af sig sjelfva nedfalla.»

Efter förrättad syn beslöts nybyggnad och prostsen Bagge inleverade i kyrkokassan 8,000 daler kopparmynt, varefter komministern Carl Johan Blom sändes till Linköping för att inför biskop Rhyzelius avlägga rapport och begära dennes råd angående byggmästare, ritningar m. m. Biskop Rhyzelius, som var en ivrig kyrkobyggare, hade till hjälp en byggmästare, mästare Petter Fridmodig i Linköping, och blev denne Åby kyrkas byggherre. Emedan, såsom det heter i berättelsen, till följd av under åren 1755 och 1756 rådande menföre, materialier icke kunde framforslas till fulla förrån i jan. och febr. månader 1757, blev kyrkobyggnaden två år försenad. Det var också en oerhörd mängd sten och timmer som åtgick till detta kyrkobygge.

Även grannförsamlingarna hjälpte till vid kyrkobygget.

Till byggnaden utgjorde församlingen 4,500 dagsverken, av vilka de förmögna torparna utgjorde var 4e och de mindre samt ryttare och soldater var 6:e i förhållande till hemmansbrukare. Dessutom deltog Ödeshög med tvenne och Heda, Västra Tollstad och Rök med ett dagsverke per matlag. Man bör, säger en samtida berättelse, löva och erkänna den grannsämja, kärlek och hjälpsamhet dessa församlingar visade, då Åby under en stor hungersnöd detta mödosamma arbete utförde.

Under åren 1755—1757 framkördes 2,600 lass sten, 480 lass kalksten, som på platsen brändes och

Inom fjorton dagar var kyrkan riwv och platsen röjd.

Den 8 okt. samma år blev den nya kyrkan, så när som på bänkarna, fullt färdig och invigdes av biskopen den 9 i närvaro av hela församlingen och många främlingar.

Invigningshögtidligheterna celebrerades med kånonskott.

Om invigningen vilja vi anföra: På söndagsmorgonen (den 18:e söndagen efter Trefaldighet) vid pass klockan 9 förmiddagen begav sig biskopen åtföljd av prostsen och pastor Loci samt övriga häradets prästerskap till kyrkan.

Så snart biskopen med prästerskapet kommit ett stycke uppåt stora gången upptog biskopen själv psalmen nr 83, vers 1, som lyder: Kommer här och låter oss Herren Gud prisa, vår salighets tröst med psalmer och lovvisa; För hans ansikte med tacksägning låt oss gå. Ty Herren är en stor konung mäktigt, också. Högst över alla gudar. Under sången inträdde i sakristian samtliga präster, kyrkovårdar och andra närvarande ståndspersoner, som med kyrkan hade något att skaffa. Sedan mässkrudrar påtagits gick biskopen inför altaret åtföljd av prostsen Bagge i Åby och prostsen Sven Thollander från Svanshals (biskopens och prostens ålder uppgick till tillsammans 234 år), medan hela det övriga närvarande prästerskapet stodo utanför altarrunden, varvid ps. 84 först sjöngs och musicerades, som det heter i berättelsen härom (ps. 84 nr 204 i n. sp. Hela världen fröjdas etc.). Biskopen själv predikade högmässan och vid olika tillfällen mellan bönerna och sången avslöddes stycket (kanon-)skott från kyrkovalLEN.

Efter gudstjänstens slut samlades i prostgården biskopen, samtliga närvarande prästerskap och ståndspersoner av »begge könen»,

På ett halvt år var den nya kyrkan färdig.

1757 den 14 april hölls sista gången gudstjänst i gamla kyrkan, då Mag. Carl Johan Blom, kl. 8 om morgonen, å predikstolen i gamla kyrkan med text: Colosserbr. 3: 17 höll tal till församlingen som under sång och bön anropade Gud om påd och välsignelse i det förestående arbetet.

där middag spisades och »samtliga gästerna till långt in på natten hederligt undfagnades samt de kungliga skälarna under styckenas lossande druckos».

Så var den nya kyrkan, vilken i storlek väl knappast äger sin like uti stiftets landsbygd, på 6 månader upbyggd. I sanning ett beundransvärt bevis på arbetsvilja och flit.

Kyrkan har sedermera undergått reparation 1816 och 1862—64, sista gången insattes nya bänkar, stengolvet i stora gången togs bort och belades med trä, koret utvidgades och golvet därstädes höjdes upp, riddgården anlades och hela kyrkan putsades genom målning och vitmening.

Kyrkan är, som förut nämnts, av mycket stora dimensioner. Längden inom murarna är 29, bredden 15 och höjden 8 meter med utrymme för 1,200 personer.

Pietetslöshet mot fädernas minne.

Men även här, som överallt, möta mörka taylor som inslag. Alla gamla hållar inne i kyrkan både de från 1650 och 1757 blevo uppbrutna och flyttades bort i kyrkan och en del lagda i vapenhuset, en del söndersågades till trappsteg, varpå man ännu delvis kan läsa »...» på dem. Så hett vördade man fädernas minnen.

Å ovannämnde prostsen Gothus gravsten stod följande:

»Förbannad ware then aff Gudhi, som efter vår dödh rörer thesse fyra grafstenar här liggia uthaff sina rum, them jagh och mina K. hustrur haffva bekostat. Och alt folket säje Amen. Förbannad ware och then som våra döda kestor och been rörer uthu thenna graaf. Och alt folket säje Amen.» Oaktat denna inskrift har gravsten blivit flera gånger öppnad och andra personer där begravna och stenarna flyttade.

Under sakristian är kyrkoherde Bagges gravkor och under kyrkan i sydöstra hörnet Meurlings grav. Den senares ingång är nu förbyggd med en utanför lagd mur upbyggd 1862—64, då ytterdörren till sakristian upphöggs i ett förutvarande fönster högt upp på väggen, varför utanför en murplan måst uppföras. Man tyckes ej heller haft mycken försyn för dessa gravar, ty i ett sockenprotokoll kallas Meurlingska gravnen »bisattargrav», nu mycket förfallna, varför den gärna borde förbyggas, och Baggeska gravnen i stället tagas i anspråk som bisattargrav. Under 40 års tid fick den senare tjänstgöra som likbod, som redskapshus, ja, till och med som tummelplats för lekande skolbarn, som mellan kistor och balsamerade döda kroppar funno gömställen.

Sent omsider har en renovering ägt rum, och gravfriden återställt.

Något om kyrkans interiör.

Bland kyrkans främsta minnesmärken är otvivelaktigt det gamla altarskapet, ett italienskt arbete från 1300—1400-talen, mycket väl bibehållet. Även detta var nära att gå förlorat vid allmän försäljning av »skräp».

Sockenens emellertid helst bli av med den »katolska tavlan», som borde säljas till museet. Nu finns den emellertid uppsatt i kyrkan tack vare några Åbydamers (Forts. å nästa sida.)

ST. ÅBY TEMPELBYGGNAD.

(Forts. fr. föregående sida.)

nit, och där torde den nog nu få förbliva. Tavlan föreställer Marias himmelsfärd. Vidare finnes här en åldrig dopfont med djurbilder och ornament.

Den nya altartavlan från 1760-talet föreställer nattvarden, korsfästelsen och uppståndelsen. Den är en träskulptur av ringa konstvärde; troligen och illa renoverad någon gång i tiden, varom inskriptionen tydligen bär vittne. Denna lyder: »Gudi til Åhra och Herrans hus till prydnad har häradsprosten o. kyrkoherden högärvörldige och höglärde Herr Fridrick Bagge, som i 46 års tid varit Lysings Härads prost och Kyrkoherde i St. Åby år 1761 tilstått denna Altar-Tafla för kyrkans medel, som halft år efter denna för alderdom och meriter märkvärdiga Herdens den 26 juni 1762 timade död blev förfärdigad och uppsatt av Joh. Uilberg.» (Man lägger märke till att trots inskriptionens åldriga språkform stavningen vittnar om yngre datum.)

Å predikstolen, ett ganska vackert arbete, läses följande inskription: »Häradsdom. Hans Raelson och dess K. Hustru Catrina, Jonsdotter uti Järnstad, samt nämndemannen Jonas Håkansson med dess K. Hustru Anna Cat. Berg uti Bonderyd låto uppressa denna predikstol år 1787. Blifve ert äminnelse välsignelse.» (Även här spåras å inskriptionen någon ovans hand.)

Trenne dyrbara, synnerligen vackra ljuskronor av mässing hänga över stora gången. Å dessa läses: I Testamente efter salg Magister Daniel Arvidssons Prostinna Helena Enander vid Jernestad. Anno 1734. II: Mag. Johannes Nicolai Enander = P. P. Sara Nilsdotter. Anno 1688: 12 september. Å en Jusstake läses: Elisabet Low. Jonas Rask anno 1658.

Orgeln är om 17 stämmor, byggd 1913 av Zetterqvist i Örebro, och ett i alla avseenden utmärkt instrument.

I vapenhusets vägg har fört funnits Ivennerunstenar. Å den ene lästes: »Wakel reste stenen efter sin fader Härmod», och å den andra: »Svene reste denna sten efter sin broder Göt».

Biskopsvisitationer

ha hållits i St. Åby av biskoparna: Spegel 1694, Benzelius 1732, Rhyzelius 1746, Filenius 1764, Troil 1783, Rosenstein 1815, Bring 1866. Senare av Cornelius, Charlewillie och Personne.

Från kyrktornet finnes en hänförande vacker utsikt.

Den, som en klar sommar dag gör sig mödan stiga upp i St. Åby kyrktorn, blir rikligen belönad. Man har nämligen härifrån en överblickande utsikt över det vackra landskapet.

Belägen, som kyrkan är, alldeles invid foten av Hälavedens yttersta slutningar, har man söderut över denna bygd ett perspektiv av allt högre stigande skogsklädda höjder, som långt i fjärran förtona i blånande djup; där sticker en kyrka sitt vita torn över skogarnas toppar, där en annan blott det yttersta av sin mot höjden strävande spira. Ej mindre än 22 kyrkor lär man härifrån kunna se vid klart väder.

Mot norr avtecknar sig Omberg i hela sitt majestät och den blånande »Hjässan» synes likt ett ofantligt halvklot höja sig över

UR ST. ÅBY HERDAMINNEN.

Prosten J. G. SCHENSTRÖM.

Hovpredikanten JOH. FR. HAHL.

Prosten GUST. TRANER.

Tillsammans med Ödeshög bildar St. Åby ett pastorat med kyrkoherde i St. Åby och en komminister i vardera församlingen.

Vi skola härnadan i största kortet erinra om de prästmän, som under århundradenas lopp verkat i Stora Åby.

Kyrkoherdar.

Hermanus Enardi —1335; nämnes 1327; Laurentius Halvardi 1432—1437; Johannes De Åby —1469; Petrus Falkonis 1521—1553; Laurentius Pauli —1564; Haquinus Germundi 1564—1597, prost 1580. Den sistnämnde underskrev Uppsala mötes beslut. Haquinus Hämninge 1599—1604. (Anses av många vara densamma som Germundi, och skulle denne i så fall dött 1604.) Johannes Haquini Kyllander 1606—1624, död i Rappestad 1633; Andreas Jone Gotus 1625—1657, född i Vadstena 1582, fadern var skomakare. Rektor vid Vadstena skola. Enligt Ridderstad av Per Brahe tillsatt till kyrkoherde i St. Åby 1625. Begravd i Åby kyrka.

Joh. Nicolaus Enander 1659—1670, död i Norrköping 1672. Magister Aschillius Sve-

det omgivande skogsklädda berget. Vätern ligger likt ett glittrande band, begränsad av Västergötlands dimmiga kust, och långt bort mot Grenna och Jönköping skönjer man konturerna av Smålands högland. Ut mot Vadstena och Skeninge utbreder sig den skimrande slätten med sina böljande skördar i skiftande färgtoner, och den fågelrika Tåkern ligger likt en jättespegel mitt på denna härliga slätt:

Fagert är landet skådar du över skimrande slätter i sommarens glans. böljande skördar och doftande klöver, blånande bergen och skogarnas krans.

Härifrån får man ofta se de vackraste solnedgångar. Ett glödande klot liksom sänkande sig i Vätterns bölja, en i alla nyanser färgad himmel, som till sist, när väterns portar slutits om dagens stjärna och dennas sista stålar fanna de i guld- och purpur skimrande molnen, så småningom övergår till ett enda blodrött fält.

Det är vårt ansträngningen att stiga upp för de smala i själva muren gående trapporna till tornets luckor för att skåda allt detta.

Vi avsluta härmed skildringen av St. Åbybornas helgedom.

Kyrkoherde E. FRÖLINGER.

Komminister S. BLOMQUIST.

nonis Fabricius 1669—1692. Rektor vid Visingsö skola, prost 1671.

Magister Daniel Arvidsson 1693—1716.

Magister Fredricus Fredrici Bagge, född 1676; som till den från danska kriget 1675 bekante prosten Bagge i Marstrand. Kyrkoherde i Åby 1717—1762. Död d. 26 juli (eller juni) 1762.

Joh. Olai Meurling 1763—1778.

Per Tenggren 1780—1803. Prost 1781. Tillsattes av konungen, således ej vald.

Karl Gustaf Ekmansson 1805—1812. Vid detta kyrkoherdeval tycktes församlingen ännu en gång vilja visa, vilken herde de ville ha. (1779 valdes K. Grönvall med alla avgivna röster. Per Tenggren extra sökande.) Vid valet 1804 avlämnades 142 röster av 158 möjliga, därav 130 på Ekmansson. Denne blev också utnämnd. Han har skrivit en mycket läst postilla, som på slutet av 1700-talet lästes lika mycket som Luthers.

Gustaf Rosén 1813—1835. Fader till J. M. Rosén. En lärdd och framstående man. Han lär ha varit erbjuden biskopsämbetet i Göteborg, men avstått. (1812 valde Åby församling Norrbäck; Rosén extra sökande.)

Dan. Leon. Kinnmansson 1835—1853. Fader till kammarrättsrådet Kinnmansson, vilken donerat till St. Åby den s. k. Kinnmanssonska fonden.

Under åren 1853—1862 var Rudbeck kyrkoherde i St. Åby. Denne efterträdes år 1866 av fil. dr. Johan G. Schenström, som dessförinnan varit kyrkoherde i V. Tollstad. S. verkade i St. Åby till år 1877, då han avled.

År 1879 tillträdde dåvarande e. o. hovpredikanten Joh. F. Hahl kyrkoherdebefattningen. Han blev år 1890 kontraktsprost samt utnämndes 1897 till pastor primarius och kyrkoherde i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm. H. innehade den tidens högsta teologiska lärdomsgrad och var både teol. dr och fil. jubeldoktor.

Pastor primarius Hahl förvarade sig under sin verksamhet i St. Åby många och uppriktiga vänner, som högt lätste sig värmeta den noble församlingens ädla personlighet, hans uppriktiga hjärtliga välvilja mot alla, hög som låg.

H. avled 1918.

Efter Hahl blev fil. dr. Gustaf A. son Tillander kyrkoherde och sedermera kontraktsprost. Han kvarstod på sin post till år 1914, då han avled.

Traner efterlämnar minnet av en begåvad man, uttalarare och god predikant. Hans sjukdom nödvändiggjorde för honom ett stilla tillbakadraget liv. Och därför kom han sällan i någon mera livlig personlig beröring med sina församlingsbor. I det allra längsta saka han dock att i den man hans svaga kroppskrafter det tillåto, uppbara sin prästerliga tjänst. T. var ledamot av Nordstjärneorden.

Sedan 1916 är Emil Frölinger St. Åbybornas herde. F. är född i Frödinge och har innehaft prästerliga förordnanden i Valdemarsvik, Östra Ed, Borg och som fångelsepredikant i Norrköping. Under åren 1924—25 företog F. en resa i Amerika, varunder han besökte ett stort antal lutherska samfund och där höll föreläsningar och predikningar.

Komministrar.

Matias Magni —1594; Bergius Benedicti 1593, underskrev Uppsala mötes beslut; Olai Nicolai —1643; Laurentius 1644—1653.

Mellan 1653—1673: Simon Eric

och Petrus Carmti; Hiertstadius 1673—1675; Magnus Petri Arnerbergius 1676—1683, död 1705 i Ödeshög.

Johannes Arvidi Lysenius 1683—1703, född i Åby, den föregående mäg; död i V. Stenby genom olyckshändelse (föll av hästen) 1708.

Johannes Olai Normander 1703—1705, död i Åby.

Johannes Botvidi Charisius 1707—1723. Levde i fiendskap både med sin pastor och sin hustru. D. C. prost. 22 sept. 1719.

Magnus Johannes Seulerus 1724—1752. Suspenderad. 1749 sjuk och oförmögen att tjänstgöra. Anklagades att ej begagna H. H. Nattvard, samt att communicera församlingen med handskar på sina händer. Tillfrågad, varför han gjorde detta, uppgav han att en del bet i kalken, och fruktade han att bli biten också.

Magnus Carolus Joh. Blom 1752—1769. Kyrkoherde i Svanshals. Död 1782.

Zacarias Boman 1769—1783. Död 1790 i Örberga.

Laurentius Nerman 1784—1813. Nils Weimerz 1814—1820. Dog som kyrkoherde i Vireda.

Carl Hellberg 1821—1830. Kyrkoherde i Virserum.

Karl Erik Ekmansson 1830—34. död sistnämnda år.

Jonas Gabriel Borgstedt 1834—1860. Död i Åby.

Stark 1862; Ekdal 1872; Lagergren 1876; Weilerz 1878; Svenoni 1884; Franzén 1888; Ankarberg 1890; Hultén 1908.

Endast Weilerz död i Åby; de övriga befordrade.

Nuvarande v. komminister är S. Blomquist.

Torpadiska graven.

På 1700-talet innehades Åby Västergård och ett hemman i Järnstad av häradshövding Gabriel Torpadius. Huruvida denne eller hans förfäder å Åby kyrkogård låtit uppföra en gravkammare, i sockenstämmoprotokollerna kallad Torpadiska graven, kan ej angivas.

Enligt protokoll av den 16 maj 1821 hade år 1818 kungösköpet förts i tidingarna angående gravens igenfyllande. Än intet hinder anförts däremot beslöt församlingen, att för ändamål skulle från varje hemman framköras ett lass sten och dagsverken utgöras enligt turlista. Den å graven liggande stenhällen beslöts att förvara å lämplig plats i kyrkan. Trogen här dock inskriptionen utnötts, och stenen vid senare tillfällen kommit undan. Då under vintern 1821—22 synes varit ett otjänligt väglag för framförande av fyllnadsmaterialet, beslöts att vänta därmed till påföljande vinter och graven då »fortast görligast» igenfyllas. Vid sockenstämman år 1823 antogs muraremästaren Jonas Svensson från Ölinge ågor att styra om att fyllningen verkställdes. Det synes framgå av protokollet, att graven varit murad: I graven befintliga kistor skulle upptagas och nedslättas i kyrkogården på en »trevlig» gemensam plats. Mot detta beslut protesterade ägaren av Åby Västergård rusthållaren Petter Nilsson i La. Kulen. Då församlingen vidhöll sitt beslut överklagades det hos Konungens Befallningshövding, vars resolution blev, att graven fick igenfyllas, men gravens alla materialier tillfälla Petter Nilsson. I ett senare protokoll läses att ringkarnarna uppburet sitt arvode för kistornas flyttande.

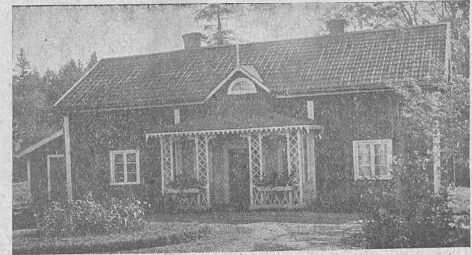
Så var ett vördnadsvärt minnesmärke spolierat i överensstämmelse med den tidens åskådning!

STORA ÅBY PRÄSTGÅRD.

GAMLA PRÄSTGÅRDEN. Uppförd 1767, nedrevs 1879.

KOMMINISTERBOSTÄLLET STORERYD.

BÄNKTVISTEN I ST. ÅBY 1821-26.

EN FÖRSAMLINGSPROCESS SOM SLUTADE MED BÖTER OCH TVA KYRKO- VÄRDARS AVGANG.

Om bänkfördelningen i sockenkyrkan voro mycket detaljerade forskrifter givna. Längst fram i koret voro prästernas plats och efter reformationen adels. De främsta platserna voro förbehållna ståndspersonerna och på de nedersta voro tjänarnas och de obesuttnas plats. Bänkfördelningen uppgjordes av sockenstämmorna. Enligt ett stämmoprotokoll begärde knektarna att få disponera några bänkar på läktaren.

I Stora Åby fanns en bänkindelning från 1600-talet. I 1764 års visitationsprotokoll omnämnes emellertid även en senare sådan. Dock synes protokollet rörande denna senare fördelning på något sätt kommit bort, ty det stod år 1821 ingestades att finna. Vid Valborgsmåso ordinarie kyrkostämma detta år väcktes av kyrkovärden Bengt Nilsson frågan om en bänkindelning, i vilket yrkande han förmodade flera av församlingens ledamöter voro benägna att instämma, då många en lång tid varit vanlottade i avseende å sina stolnummer.

Vid därpå följande ordinarie sockenstämma upptogs frågan till ny överläggning och som ingen ordentlig bänkindelning nu fanns yrkades fortfarande att sådan skulle verkställas. Vid överläggningens början förklarade sig kronolänsmann Sundelius neutral, men i Bengt Nilssons yrkande instämde Sven Jaenson i Lyckan, Jonas Andersson i Kvarntorp (Bunkabola), Anders Danielsson, Åby Mogård, Samuel Pettersson i Halvarby, Samuel Andersson och Petter Nilsson i Sotång, Johan Norling i Ryket (kyrkovärd) och Anders Andersson i Kalvhult. Hos den vida talrikare delen av de närvarande märktes dock »obenägenhet att ingå i den gjorda propositionen».

Då någon vid överläggningen yttrade, att det ej hindrade, att den, som satt bak i kyrkan, kunde stiga längre fram, åskade Bengt Nilsson, att detta skulle tagas till protokollet. Ordföranden anmärkte emellertid att detta ej kunde komma ifråga, då därav ordning skulle uppstå. Yttrandet »stiga fram» förtydligades dock i så måtto, att det endast skulle gälla för kyrkovärden Bengt Nilsson och Sven Jaenson i Lyckan, vilka häftigast yrkade bänkindelningen. Då ordföranden av den rådande sinnessämman insåg, att intet kunde åtgöras i sams, ansåg han sig böra hänvisa till frågans författningensliga avgörande vid häradsrätten. Härvid betygade Bengt Nilsson, att det bure honom emot att draga saken inför domstol och uppmanade ordföranden att då god tid ännu vore till nästa tingssammanträde än en gång sammankalla församlingens ledamöter till ny överläggning för slutligt försök till vänlig överenskommelse.

Någon förlikning stod dock ej att vinna, och efter det ett par stämmor hållits under år 1822, blev genom offentlig från predikstolen uppläst stämning, den svarande delen av församlingen kallad till inställelse vid lagtima höstetning

1822. Vid sockenstämman samma år utsågs till att inför häradsrätten föra svarandenas talan Sven Svensson i Tingstad, Jöns Samuelsson i Krirebbe, Anders Börjesson i Amundebý, Lars Persson i Lilla Sandkulla, Jonas Persson i Klöverdala, Jonas Olsson i Boeryd, Anders Jönsson i Boet och Abraham Larsson i Järnstad. I samband med överläggningen uttryckte en del sin önskan att kyrkovärden Bengt Nilsson måtte avgå, vilket denne sade sig självt ämnat begära. Med honom förenade sig den andre kyrkovärden Johan Norling. Ordföranden förklarade dock, att som denna fråga ej var utlyst att förekomma vid dagens stämma kunde den ej upptagas till behandling. När sedermera vid sockenstämma den 13 maj 1823 nya kyrkovärdar med anledning av ovan nämnda orsak skulle utses hade opinionen vänt sig, och på allas enträgen vädjan kvarstodo de gamla. Detta gav kronolänsmann Sundelius anledning yttra, att han hoppades även tvisten angående bänkindelningen skulle kunna i godo uppgöras. Ordföranden förklarade dock även denna gång, att någon förlikning icke kunde nu upptagas till avgörande, enär frågan därom ej pålyste, och en del av församlingens ledamöter under sådana förhållanden icke skulle kunna göra sin vilja gällande. Då framkastade någon det förslaget, att det vid häradsrättens sammanträde kunde ingås överenskommelse och förlikning. Härtill genmålade ordföranden att han för sin del icke kunde biträda detta förslag, enär sådan förlikning kunde träffas, som han icke kunde gilla. Makten tycktes, som av ovanstående framgår, förr varit stor och även använt!

Från jägmästaren M. E. Sjösten, Frösång, anmälde en skrivelse med anhängan om dess intagande i protokollet. Den lydde: »Jag förklarar härmed, att jag icke vill deltaga uti denna process, vilken är förenad av högmöd, ilska och trätgrighet, endast åstadkommande oenighet mellan församlingens ledamöter, ledsnad och oro för dess lärare, opåkallade och ändamålslösa stora utgifter för den enfaldige och vinst för — advokater.»

Målet fortsattes och den 23 maj 1823 nödgades de båda kyrkovärdarna avgå, och i deras ställe utsågs skattemannen Jonas Erikson i Kroxeryd och gästgivaren Jonas Andersson i Åby Mogård. Den senare avled samma år, och hans efterträdare blev Jonas Jonsson i Prästorp.

Efter långvarig rättegång föll hovrättsutslag, och kärandena blevo dömda till 28 Riksd. 32 sk. banco i rättegångskostnader. Kostnaderna för svarandena, d. v. s. församlingen, belöpte sig till 139 Riksd. 21 sk. banco, att utdebiteras på 47 7/8 hemman. Frösång och Ödegården deltog ej i processen.

Kronolänsmann Sundelius synes varit församlingens rättegångsbiträde och inlämnade en räkning för havda besvär å 38 Riksd. banco.

Dylrika bänktvister voro ej okän-

KYRKOVÄRDAR.

FRANS GLAD,
Hagen.

HENNING HULTBERG,
Karlsfors.

da. Det berättas om en sådan tvist under 1600- och 1700-talen i Svanshals socken, där innehavaren av Renstad, fru Rehnborg, änka efter major L. Rehnborg, och landshövding Eldstjerna från Kyleberg länge tvistade om främsta platsen utan att kunna samsas. Dessa tvister hade delvis sin grund i den oerhörda rangskillnaden och äresjukan. Titelsjukan var icke mindre. En kyrkovärd skulle tituleras hovrättskommisarie, en uppbördsskrivare vice, auditur, en kapten major, en komminister värlärde och värlärvördige etc.

Till våra läsare!

Vi överlämna härmed ett hembygdsnummer, vars hela innehåll ägnats Stora Åby socken. Som synes av innehållet gör socknen skäl för namnet. Mycket mera hade givits varit att tillägga, men vi ha sökt att inom ramen för det utrymme, som ståt till buds, få fram så mycket som möjligt av det Åby, som varit och är. Huru vi härutinnan lyckats, överlåta vi till våra läsare att bedöma. Om hän-delsevis ett eller annat fel skulle ha insmugit sig i våra skildringar, så bedja vi härför om benäget överseende.

Till kantor Richard Johansson, som med ett levande och sakskunnigt intresse ståt oss bi med denna hembygdsbeskrivning och själv lagt sin hand vid de flesta av artiklarna, bedja vi få framföra vårt förbindligaste tack.

Mätte nu också denna beskrivning minna St. Åbyborna om, vad deras fäder och förfäder i kärlek och tro ut-rättat för sin hembygd och för sina efterkommande släkten! Då har detta vårt bidrag till socknens historia haft en god mission att fölla.

Vördsamt
RED. AV ÖSTGÖTA-BLADET.

RELIGIÖSA FÖRETEEL- SER I ST. ÅBY.

ETT FLERTAL SEPARATISTISKA RÖREL- SER I SLUTET AV 1800-TALET. — NU RÅDER FÖRDRAGSAMHETENS ANDA.

Allt sedan reformationen tagit fast form genom Uppsala mötes beslut och ända fram till mitten av 1800-talet kan man icke spåra någon från kyrkan skild rörelse i religiöst hänseende. Därom vittna de i behåll varande protokollen från här förrättade biskopsvisitationer. Men enligt vad ett dylikt protokoll från 1866 vittnar hade redan då s. k. enskild nattvardsgång i hemmen förekommit. »Dock, heter det, »är den religiösa söndringen nu mindre i ögonen fallande än för 2 till 3 år sedan; dock hava för detta ändamål 2 ne s. k. missionshus blivit uppförda inom pastoratet. I övrigt, heter det, är det icke bekant, om detta parti omfattar någon främmande lära, eller att dessa separatistiska rörelser och riktningar visat sig ännu lett till öppen avsöndring från kyrkan. Enligt samma protokoll var husandakten ännu ganska allmän med begagnande av bibeln och Luthers postilla, men bland en del av folket lästes även skrifter, varmed s. k. kolportörer förse dem. Man finner, att kyrkans män med uppmärksamhet följde rörelserna i tiden, och ur visitationsprotokoll anföras vidare: H. H. Biskopen uppmanade ägarerna av de s. k. missionshusen att ej låta andra talar utpräda än sådana, som blivit hos pastor anmälda, och mot vilka han funnit intet att eninna. Ingen konfirmerad person avhåller sig självrådigt från nattvardens bruk. Okonfirmerade finnas i Åby 4 st. över 20 år, som dock alla äro sinnesslöa.

De separatistiska rörelser, heter det, som föråldra år sedan här förekommo, våldades huvudsakligen av en härifrån avflyttad kolportör Malm, som på sina konventioner föredrog den s. k. syndfrihetsläran. I missionshusen utpräda nu huvudsakligen resetalare från Jönköpings missionsförening. I Ödeshögs församling har en baptist Carlsson från Amerika utprädat med föredrag. I slutet av 1870-talet börjar Waldenströms skrifter spridas, men det tillägges, att de ej vinna mycken ankläng, och något ödot barn fanns ej inom församlingen 1879. Så långt protokoll!

1880 utbröt dock en bitter strid, vari hela församlingen invecklades. I Linderås och Adelövs socknar hade en förening för fri nattvardsgång bildats, vari tvenne, till skolrådsledamöter i St. Åby valda personer, anslutit sig och deltagit i s. k. fri nattvardsgång. Ordföranden i skolrådet yrkade på deras avsättning, men församlingen sade nej. Saken drogs under domkapitlets prövning, och de båda personerna avstattes från befattningen som skolrådsledamöter. Frågan gick till k. m. t. och ordföranden i skolrådet drog det kortaste strået. Striden fördes med onödig skärpa, då de båda personerna, ehuru varande de mest oförviltiga och aktade av hela församlingen, ändock stämplades som ovärdiga att vara ledamöter i skolrådet, enär de frånträtt vår kyrkas lära och be-kännelse. Den ene invaldes dock av församlingen omedelbart o. var sedan ledamot i skolrådet i 34 år.

Den andre var för ålder obenägen till omval. Alla i denna strid invecklade äro, så vitt oss är bekant, nu döda. Fiendskapen mot de s. k. läsarna övergick även till rena våldsdåd; så uppbändes ett av deras missionshus.

Med Waldenströms utprädan fick rörelsen en mäktig försvarare, och missionsföreningar, nattvardsföreningar och s. k. syföreningar bildades på flera ställen. Resande talare med god förmåga för folkliga föredrag och predikningar besökte regelbundet missionsföreningarnas bönehus. Många torde nog ännu minnas de tre veteranerna Lundmark, Pol och Malm och flera med dem. Den senare slutade som pastor i Amerika, troligen i Chicago.

Striden avstannade dock till slut och alla dnyningar därav hava lagt sig till ro. Ingen fiendskap mellan kyrkan och de frireligiösa kan längre spåras. Arbetande var för sig, och stödjande varandra i arbetet för andlig utveckling, ha de vunnit stora resultat både i inre och yttre missionsverksamhet.

På senare tid ha baptistförsamlingar bildats både i Ödeshög och St. Åby, där verksamheten är livlig och medlemmarna många. En livlig söndagsskoleverksamhet bedrivs av de särskilda fria samsamslutningarna, och fast anställda predikanter verka nu i församlingarnas tjänst.

Det är livligt att hoppas det fördragsamhetens anda måtte behållas varje individ, såväl inom frisom statskyrka, och att den senare som kulturbärande bliver sina stora traditioner trogen.

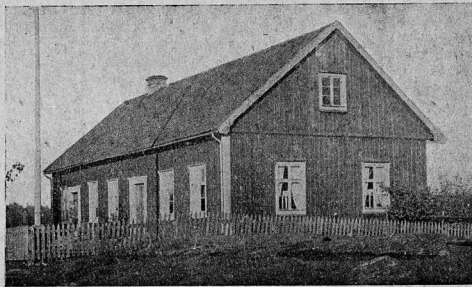
Närstående den religiösa verksamheten stå de så kallade blåbandsföreningarna, som genom upplysande verksamhet vunnit stora resultat till folknykterhet inom den i detta avseende fördom ej vidare välbetyktade trakter i Hålaveden och dess gränser.

En liten överblick över förhållandena i närvarande tid torde här vara på sin plats. Statskyrkofolket tyckes med värme omfatta det kyrklig verksamhet hör. Så har på senaste tiden bildats en kyrklig syförening, där inkomsten av verksamheten delas i bidrag till kyrkans yttre mission och Fjellstedtska skolan i Uppsala. I kyrkan ha på sista tiden inlagts mattor, gamla katolska altartavlan renoverats och upphängts inne i kyrkan jämte andra repliker — allt bidragande till att göra templet prydligt och stämmingsfullt. Bidrag här till har ävenledes till en del lämnats av syföreningen, vars ledare ävenledes varit de, som tagit initiativet till kyrkans ovan nämnda prydande. Även verka i socknen flera ungdomsföreningar.

Den frireligiösa verksamheten bedrivs av tvenne missionsföreningar: Åsa och Klöverdala samt Bäcks baptistförsamling. Genom syföreningars verksamhet och stor offervillighet av enskilda insamlas här stora summor dels till av-lönande av egen fast anställd församlingslärare och dels till både den yttre och inre missionens verksamhet.

ASA MISSIONSHUS.

KLÖVERDALA MISSIONSHUS.

BÄCKS KAPELL.

SLOJDSKOLANS DONATOR.

Kammarrättsrådet
L. KINNMANSOON.

som kan göra skäl för namnet St. Abys störste donator. Se härom nedan!

KASSOR OCH FONDER I ST. ABY.

UPPGA SAMMANLAGT TILL OMKRING 60 000 KR.

Stora Aby socken har, åtminstone för närvarande, ingen synnerligen god ekonomisk bärkraft, och uttaxeringen är ganska hög, 1926 tillsammans 7:90 pr bev.-kr. förutom väg- o. landstingsskatt. Dock är socknen ganska rik på kassor och fonder, och vi skola härnadan nämna några ord om dem. De äro följande:

Skogsaccisfonden	1,922: 04
Allmänna pensionsfonden	1,453: 61
St. Aby sms reservfond	9,307: 64
Skogsvårdsfonden	776: 60
Bibliotekskassan	4,165: 30
Magasinskassan	1,843: 46
Ljuskassan	1,917: 12
Hagmanska fonden	2,141: 42
Övriga kontanta tillgång.	2,807: 03
Kinnmanssonska fonden	14,503: 09
Skolkassan	7,959: 68
De Rogierska fonden	1,044: 97
Jakobssonska fonden	2,008: 87
C. J. Petterssons gravfond	2,162: 25
Specialfonden	2,117: 32
Orgelkassan	1,933: 46
Lysingsbankens donation	2,896: 43

Äldst av alla är Magasinskassan med den ur denna utbrutna ljuskassan, samt De Rogierska; båda från början av 1800-talet.

Magasinskassan

kan sägas utgöra socknens första bank, där intressenterna voro hela socknens jordbrukare, men till skillnad från andra bankföretag finga huvudmännen, som satsade, aldrig ut vare sig det insatta eller ränta, utan kassan har hela tiden varit till endast för det allmänna.

Den 16 febr. 1801 gjordes den första insättningen och togos de första lånen. Insättningen gjordes dock ej i penningar utan i viska tnr och kpr korn eller råg. I hårda tider och då höstsådden slagit fel lånades spannmål till de behövande mot ränta av 4 kappar per tunna.

Kassans förste förvaltare var major Boije, men när denne 1804 avflyttade till Ödeshög, där familjen Boije ägde Ornnäs, blev fjärdingsman Råstedt hans efterträdare. Det är av intresse att se, det till och med socknens sexmän, då de satta sina namn under räkenskaper, endast kunde ditprätta sitt bömärke. 1809 var spannmålsfonden 243 tr 9 kpr och nu började anslagen ur kassan utgå till alla möjliga ändamål. 1813 försåldes en del spannmål, och nytt magasin byggdes 1814; detsamma som ännu står kvar. 1817 utgår första gången anslag för inköp av talg till kyrkojusen, vilket sedan blir en stände post. När församlingen 1848-49 byggde kyrkskolan, tycktes av räkenskaper framgå, att postmästare Cervin varit förlagsman, och att magasinsskassan sedermera fått betala både ränta och kapital. 1854 bildades genom öfverföring från magasinsskassan den s. k. ljuskassan. Otaliga äro de ändamål, till vilka anslag utgått under kassans 125-åriga tillvaro.

En annan märklig kassa är den **Hagmanska**. Grundfonden 734 Riksd. Banco

OCH SLÄKTE GICK, OCH SLÄKTE KOM . . .

Av R. J-n.

Ej sägnen ens förtäljer om, hur länge sen det är, den »bord» till våra bygder kom, som valde boplats här. Tag tusen år och tusen till det hälften år av år se'n »uren» gick i mejden »vill» och jagern sökt dess spår.

Och guden, som man offer bar, var gamle Asa-Tor; i eld och dån kring rymden far den guden stark och stor. Han flamman uppå härden tänt och gett den största skatt, och heligt hölls vad guden sänt att mildra isig natt.

Men »Urakaipas» yxa tryggt gick genom skogen fram, vid än en boplats man sig byggt av björk- och furumast. Inunder djurhuds spända skinn där lågo hård vid hård ett litet, trängt och mörkt krypin dock hemmets hela värld.

I vass och strömmar fisken slog när vårsol isen smält. I hult och hagar, mo och skog, i glånter och på fält det vimlade av markens djur, som jagern byte gav; där föllo björnar, lo och »ur» för pil och flinthård glav.

Och tidevarv på tidevarv försvann i ändlöst tåg, och många släktled togo arv, där fädrens kummel låg; och teg vid teg blev röjd i skog, och mångt svedjeland här lades under harv och plog av kraftig odlarhand.

Snart öppnas skogens famn alltmör och spirar opp; och milsvitt bygd vid bygd man ser och gyllne skördars hopp. I Hålaveden skog och mo dit inga vägar gå, där förr blott vilddjur rett sig bo, små gråa stugor stå.

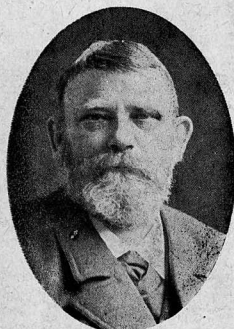
Du, som än trampar fädrens jord och bor i fädrens land, lät fädrens trohet än bli spord och värj med kraftig hand den frihet du har fått i arv från flydda stora dar, att den i alla tidevarv må bo i Norden kvar!

Ej blodigt offer mer man bär i templets skumma rum, den offerpräst, som vittnat där, för alltid blivit stum; och offerlunder tomma stå, här kommit nya bud; den starke Tor man trott uppå »vikt» för en större gud.

Nu malmens klara toner gå kring slätt, kring berg och dal, och där de helga murar stå ha' skaror utan tal församlats under valvens rund vid bön och psalmers ljud; sin sorg, sin fröjd av hjärtats grund de biktat Herren Gud.

Och släkte gick, och släkte kom och levde och försvann; vi veta knappast något om, hur deras dar' förrann. De alla gått och utan namn försvunnit och förglömts, när de i jordens troigna famn av sina kära gömmts.

ST. ABYBANKENS GRUNDARE.

Doktor
H. HEMMING.

som tog initiativ till stiftandet av Stora Aby sparbank.

EN VACKER SPARAD SLANT.

BANKINSTÄTTARNAS BEHÅLLNING CIRKA 1 500 000 KR.

St. Aby socken håller sig med eget bankinstitut i form av en sparbank, belägen i Backasand. Denna stiftades år 1902 på initiativ av doktor H. Hemming, som blev dess förste ordförande, vilken befattning han fortfarande uppehåller. Bankens första styrelse utgjordes dessutom av hrr C. A. Larsson, Rusksilby, J. A. Johansson, Frösång, Carl Johansson, Järnstad, A. Pharmanson, Ryket, och A. E. Andersson, Toretorp. Suppleanter: D. Lilliegren, St. Aby, Emil Johansson, Ödeshög, och O. Kling, Backasand. Alla ovannämnda ha nu avgått och efterträts av hrr A. Nöjd, Backasand, J. W. Fredriksson, Sotäng, Aug. Svensson, Ödeshögs Skattegård, Th. Svensson, Jutegården, Ödeshög, och Carl A. Säf, Sjögård. Suppleanter: hrr Erik Leife, Rusksilby, Emil Karlsson, Stenksilby, och Rich. Johansson, Aby.

Bankens nuvarande huvudman förutom styrelsen utgöres av hrr Edv. Eriksson, Aby Fyrbondegård, Karl Fredriksson, Holmen, Svanshög, Heda, Osk. Thoren, Forsby, V. Tollstad, Otto Carlson, Asby, Kumla, Osk. Johansson, Trehörna, S. Kullerstrand, Ödeshög, Carl Svensson, Ödeshög, C. A. Palmér, Backasand, G. F. Carlsson, Backasand, Karl Magnusson, Backasand, Henning Larsson, Sylinderstorp, Ax. Kardell, Sylinderstorp, T. O. Andersson, Sylinderstorp, F. W. Glad, Hagen, F. A. Larsson, Ermundebj, Reinhold Svensson, Järnstad, David Svensson, Munketorp, Simon Brun, Krisseby, Emil Aurell, St. Aby, David Johansson, Aby Västergård, A. H. Andersson, St. Renemo, och Osk. Samuelsson, Rusksilby.

Banken bedriver en ganska omfattande rörelse och dess omslutningssumma uppgick vid innevarande års början till i runt tal kr. 1½ milj., eller närmare bestämt 1,575,563:72 kr. Insättarnas behållning utgjorde kr. 1,473,963:67. Reservfonden belöper sig till kr. 81,129:30 och grundfonden till kr. 2,630. 1925 års vinst utgjorde kr. 17,430:35.

St. Abybanken är stadd i rask utveckling.

Backasand — ett livaktigt sockencentrum.

Den enda industrien inom St. Aby är Nordiska Möbelfabrikernas i Backasand uppförda snickeri-verkstad och sågverk. I Backasand har till följd av denna industri upp vuxit ett litet sanhåll, ehuru av ringa storlek dock av stor betydelse för socknen genom de skatter där boende löntagare och arbetare utgöra till kommunen. På senare åren har också den sparbank, vilken är belägen å Backasand, även lämnat betydande skatteinkomster. Samtliga inkomster från Backasand utgör 15-16 procent av kommunens årliga budget.

23 barn blevo av ammor eller mödrar med våda kvävda under åren 1821-1859.

19 sk. 3 runst., enligt testamente av den 27 jan. 1837 skänkt av torparen Johan Hagman och hans hustru Sara Gabrielsdotter från Kälkebo ägor, till lindrande av fader- och moderlösa fattiga barns nöd.

Den å annat ställe nämnda

De Rogierska fonden

har bildats genom av vice pastorn i Aby L. U. De Rogier till St. Aby den 7 januari 1804 testamenterade kvarlätenskap, som vid försäljning jämte kontanter uppgick till 578 Riksd. Banco 31 sk. 10 runst. Ur testamentshandlingen anföras vi: »Vid min begravning, varest intet öfverflöd må lysa, att därigenom inte medtages vad snarare och nödigare bör sparas till förestående kristliga inrättning, torde tolv socknemän vara goda biträda, vilka först med aftonvard och efteråt med anständig nattvard för dem fagnas, ingen likvagn nyttjas då, kistan göres rät och slät, med däri mot svarande beslag. Såsom längre tjänst vid församlingen torde orgel och klockor utan avgift få nyttjas, och en gravplats på norra sidan om Bageska graven lämnas mitt stoft, dess klädsel ske utan all ståt ävensom likrummets. Gud välsigne dem, som ha besvärret. Jag anser all lön förutom Guds nåd däremot för ringa. Denna min vilja hoppas jag och ber till alla delar uppfyllas.»

Beloppet av de genom kvarlätenskapens försäljning inflytande medlen skulle förrättas för att, när så ske kunde, användas till inrättande av en skola, i vilken fattiga och värlösa barn från båda församlingarna skulle åtnjuta undervisning. Den största donation, som St. Aby församling fått mottaga är **Kinnmanssonska**. Den torde i närvarande stund med kapital, hus och jord kunna värderas till minst 30,000 kr. Den är skänkt av kammarrättsrådet Kinnmansson, vilken var förr i St. Aby och som till prosten Kinnmansson. Donationen är given till upprätthållande av slojd- och trädgårdsundervisning.

Bibliotekskassan

är skänkt av livmedikus Lundeberg, född i Sjögård, för upprättande av ett folkbibliotek. Dettas bokbestånd uppgår f. n. till ca 400 band.

Jacobssonska fonden

är skänkt av löjtnant Jacobsson, också St. Abybo, och användes till fattiga barns beklädnad.

C. J. Petterssons gravfond är avsedd att användas till underhåll av dennes grav samt kyrkogårdens förskönande.

Orgelkassan

uppkom därigenom, att redan på 1850-talet startades en frivillig insamling för att skaffa pengar till nytt orgelverk. År 1913 var kassan så stor, att en orgel kunde inköpas för 8,000 kr. Och ändå blev det, som synes, en del pengar över.

Lysingsbankens donationsfond

förskriver sig från den tiden, då den s. k. Lysingsbanken uppgick i Sydsvenska Kreditbanken. Avkastningen av fonden användes till beklädnad av fattiga barn. Andra, nu borta varande kassor, har för funnits, t. ex.: Rosentaliska fonden, Salpetersjudekassan, Nummertavelkassan och Lasarettkassan.

Då kassornas medel ej insattes å bank, utan utlånades till enskilda, blevo på 1860-talet ett par av dessa låntagare insolventa, och stora delar av kassorna ströko med. I nära 6 års tid tvistades å stämmorna om, vem som vore ansvarig, men saken rann ut i sanden, och så väl skol- som kyrkoråd blevo till sist genom församlingens beslut befriade från ersättningskyldigheten. Ur sperrorna räddades då en del och har sedan äro tillväxt. Slappheten var nog litet för stor. I en kassa forekom ej ordentlig revision från 1846 till 1862.

Gränser, vattendrag m. m.

Stora Aby socken tillhör Lysings härad och gränsar i norr till Heda, i nord-nordost till Rök, i söder till Adelöv, i öster till Trehörna och i väster till Ödeshög. Längden är 2½ och största bredd ¼ mil. Folkmängden utgjorde på 1750-talet 1,690 personer, år 1850 2,734. År 1865 hade den stigit till 3,300. Den 31 december 1925 utgjorde in-levnadsantalet 1,882.

Norra delen av socknen är slättbygd, mycket tidigt bebyggd. Södra delen, den större, utgöres av bergs- och skogsbygd (Hålaveden). Sannolikt blev denna bebyggd under medeltidens första skede, en del något tidigare, en del senare. Aby eller Abo nämnes under 1300-talet med kyrkoherde 1327-1335. Skrivs 1422 Aaby. Några större vatten finnas ej; den största sjön är Bonderydssjön, och ett par mindre sjöar, Gransjön och Ovanstjörn, ligga i samma trakt. De avbörda sitt vatten genom Abyån, det enda vattendrag inom socknen av någon betydelse. Än utmynnar i Tåkern.

I närheten av kyrkan fanns förr en liten sjö, Bjärsen, men genom upprejade sänkningar har den helt försvunnit och nu återstår blott sadesbarande mossar med ett gemensamt namn kallade Bjäran och tillhörande hemmansägare inom Aby och Järnstad byar. Kyrkans namn är med all sannolikhet sammansatt av orden A och By, emedan hon ligger vid en by-icke långt från en å. Stora Aby kallas socknen troligen på grund av sin storlek.

Vad gamla handlingar ha att förtälja.

Ur gamla handlingar från 1700- och 1800-talen anföras vi: År 1775 var sådesväxten härlig och välsignad, höskörden något svagare. 1776 dog årsväxt, men årtierna av ohyra så förstörda, att stor brist i hela orten rådde på årt. 1777 vät sommar, såden kunde knappast bärgas. 1779 torika och missväxt, 1780 stor torika. 1781 stark torika, vårsåden kom ej upp, men, som största torikan var vid midsommar, var den sensådda såden i skogsbygden ändock uppkommen och lämnade någon skörd. 1882 oerhört med regn, höstsådden omöjliggjordes, vårsåden dålig, illa bärgad och slö.

Efter 1882 års våtar följer en kall, torr vår och en oerhörd torika sommaren 1783. Hungersnöden stod för dörren, om spannmål ej införskrivits och ersatt den förfärliga förlusten. Priserna voro dock oerhörda: En tunna råg 4 Riksd. banco, en tunna vete 5 Riksdaler, en tunna årtar 4 Riksd., en tunna korn 3 Riksd. 16 sk., en tunna blandsäd 2 Riksd. 32 sk., allt banco.

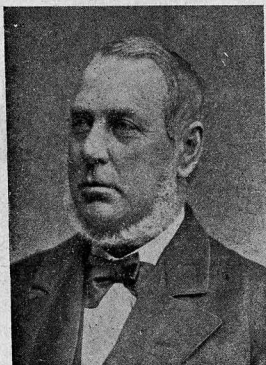
1784 god skörd, 1785 åter dyrtid. Farsoter härjade och dödligheten bland barnen var fruktansvärd. År 1775 gick rödsoten, 1776 kikhösta bland barnen, 1778 mässlingen, 1779, 1790, 1794 och 1796 kopporna.

Om man noggrannt genomläser de torra statistiska uppgifterna, finner man att nöden varit stor samt svåra umbäranden och undernäring drabbat barnen. Vissa är kommo över hälften av dödsfallen på barn mellan 1-10 år.

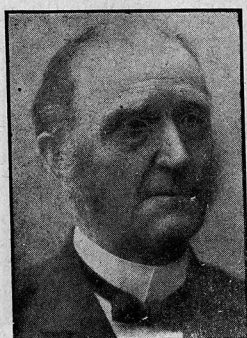
På 1800-talet omtalas nödar 1823, 1826 och 1868, ehuru de ej synes varit så svåra. Bland svårare farsoter var rödsoten 1857, då 116 personer dogo däri uti Aby. Koleran krävde även offer, ehuru endast 3 lära ha dött i Aby 1858.

Ända in på 1860-talet var dödligheten bland barn oerhörd stor. 1859 dogo 28 barn och 38 äldre, 1844 38 barn och 30 äldre, 1821 28 barn och 21 äldre. Ej mindre än

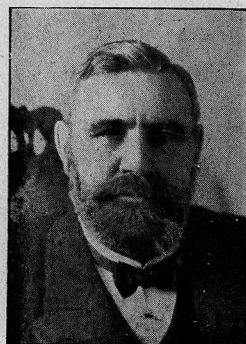
KOMMUNALA FÖRTROENDEMÅN

C. J. PETERSSON,
Äby Västergård.

C. A. LARSSON,
Ruskilby.

J. A. JOHANSSON,
Frösäng.

ALFR. PHARMANSON,
Ryket.

Det kommunala arbetet i St. Äby har i stort sett kännetecknats av frid och endräkt, ehuru väl meningsbrytningar även här givetvis förekommit. Alltid synes dock de kommunala styresmännen haft socknens bästa för ögonen vid fattandets av sina beslut. Sedan några år tillbaka är kommunalfullmäktigeinstitutionen införd.

Vi skola härnå bringa i erinran några av de män, som spelat en mera framträdande roll i socknens kommunala angelägenheter. Under senare hälften av 1700-talet möta oss namnen Hans Raelson i Järnstad och Jonas Håkansson i Bonderyd. Den förre var bl. a. häradsdomare, och båda voro de mycket förmögna och inflytelserika män, vilka ägde flera gårdar. Vidare må nämnas korporal Jonas Aurell, Järnstad, länsman Tollengren. Ikalades från Järnstad, samt härads-hövding Torpadius, Äby Västergård.

I början på 1800-talet levde och regerade major Boje, Äby Västergård, Järningsman Rästadi, Bonderyd, major Embring, Järnstad, kronolänsman Sundelius, Äby Ödegård, samt kyrkovården Bengt Nilsson, Äby.

På 1840-talet anteckna vi Anders Jonsson i Bäck, Anders Jonsson i Uppsala, Petter Andersson, Bunkabola. Även denne hade en namn i Boet. Vidare fanjunkare Montgomery, organisten Lindberg, fanjunkare Egelin, A. M. Aurell och riksdagsman C. J. Pettersson i Äby Västergård. Denne sistnämnde kom genast efter sin inflyttning till St. Äby att intaga en bemärkt ställning. Under mer än 40 år var han den mest inflytelserika inom alla kommunala områden, och säkerligen har icke många före och ännu ingen efter honom stått i sådan ledarställning inom St. Äby kommun. Otaliga äro de uppdrag, enligt vad stämmoprotokollen utvisa, han mottog och utförde. I det offentliga sträckte sig hans verksamhet långt utom sin kommuns gränser och han var bland mycket annat även riksdagsman i första kammaren. Gammalt hövdingablod rann också i hans ådror. Professor Curman, av samma släkt som C. J. Pettersson, har under sina släktforskningar lett sitt och även C. J. Petterssons ättartal upp till Bjälbojarlens, och detta icke på lösa grunder utan

efter trägen vetenskaplig forskning.

Vid sista ordinarie sockenstämma, den s. k. Andersmässostämman, den 10 nov. 1862 invaldes i den första kommunalnämnden: Anders Petter Larsson, Järnstad, inspektör G. W. Santesson, Järnstad, Janne Johansson, Halvarby, Andreas Pettersson, Uppsala, Karl Johan Jönsson, Sonaby, Karl Johan Bremer, Kvarneryd, Joh. Erik Pettersson, Mänsabola, Gustaf Eriksson, Syllerstorp, insp. L. Renberg, Backasand, Anders Andersson, Järnstad.

Till ordf. och vice ordf. i nämnd och stämman utsågos Anders Petter Larsson och G. W. Santesson.

Under senare delen av 1800-talet äro vidare att ihågkommas Anders Andersson, Toretorp, Jonas Jönsson, Stenkilby, och Olof Hultberg, Järnstad, sedermera i Karlsfors. Hultberg var en framsynt och duglig man och intog i sin krafts dagar ledarställning inom flera nämnder, bl. a. som ordf. i kommunalnämnd och fattigvårdsstyrelse, där han tillsammans med ovannämnda Anders Andersson utförde ett intresserat arbete. H. var i nära 25 år kyrkovård samt dessutom nämndeman och häradsdomare.

C. A. Larsson i Ruskilby var en av Lysings och St. Äbys mest betrodda män. Hans duglighet togs i anspråk på nästan alla förtroendeposter i kommunens tjänst. Han var bl. a. kommunalnämndens ordförande i ej mindre än 34 år och nämndeman i 30 år. Dessutom häradsdomare o. landstingsman. L. var socknens »allt i allo», som skulle allting bestyra, detta desto mer, som han var en verksam auktionist.

Jonas Jönsson i Stenkilby, alltid kallad »kyrkovården i Stenkilby», under vilken benämning han ännu i dag omtalas, deltog flitigt i kommunala livet.

Alfred Pharmanson, Ryket, även han av gammal östgötasläkt, varav en gren länge innehafte Ryket, blev redan i unga år en av de män, som genom sällspord begåvning medverkade till utvecklingen inom kommunen. Endast några och tjuu år gammal valdes han till nämndeman. Hans ord vägrade alltid tungt genom den klara framställningen och det redbara och försynta uppträdandet. Han var bl. a. kyrkovård och innehade

alla inom en kommun förekommande förtroendeposter. Pharmanson var under ej mindre än 25 år ordförande i kommunalstämman samt kyrkovård i 28 år.

Pharmansons efterträdare som kommunalordf. blev J. A. Johansson i Frösäng. Även han blev vid unga år nämndeman. Under ett 10-tal år var han kommunalstämman ordförande och ledamot av allehanda nämnder. J. var en skarp debattör och genomdrev oftast sin mening vid stämmorna. J. var både landstings- och riksdagsmannakandidat. Bortgången i sin krafts dagar skulle han säkerligen, om han fått leva, kommit att spela en roll i det offentliga livet.

F. K. Fredriksson innehade i över 40 år St. Äby prästgård och kom därigenom i tillfälle att under lång tid deltaga i kommunens alla angelägenheter. Högt skattad för sitt omutligt redbara väsen togs han gärna i anspråk för olika värvs utförande. Han var under många år nämndeman samt häradsdomare, kyrkvård och fattigvårdsföreståndare.

En annan person, även han utmärkt kommunalman och hedrad med många förtroendeposter, var »Jon i Boet». Han var på lediga stunder spelman och stor humorist och många äro historierna om honom. En av dessa berättas vi på annat ställe i detta nummer.

Bland verkamma personer inom kommunen bör ihågkommas dr H. Hemming, som under lång tid innehaft många kommunala förtroendep uppdrag. Dr H. är också en av grundarna av St. Äby sparbank.

Bland socknens nuvarande kommunala förtroendeman märkes J. W. Fredriksson, Sotäng, ordförande i kommunalfullmäktige alltsedan dess inrättande, ordförande i kommunalstämman, samt ledamot av nämnder. F. är en varmt intresserad nykterhetsman och har varit ledamot av landstinget.

Kantor Richard Johansson är sedan 1922 ordf. i kommunalnämnden, valnämnden, barnavårdsnämnden m. m.

Fattigvården omhändrhas av H. Larsson i Syllerstorp.

Vi hänvisa i övrigt till nedanstående förteckning över nuvarande innehavare av kommunala befattningar i St. Äby:

Kommunalfullmäktige: J. W. Fredriksson, Sotäng, ordf.; Richard Johansson v. ordf.; dr H. Hemming, Erik Långstedt, J. P. Kälin och A. Nöjd, Backasand; Henning Hultberg, Karlsfors; D. Svensson, Munketorp; Henning Larsson, Syllerstorp; Per Lund, Järnstad; Erik Leife och Oskar Samuelsson, Ruskilby; Simon Brun, Krisseby; F. Glad, Hagen; Emil Karlsson, Stenkilby; Karl Säf, Sjögård; Axel Gustafsson, Blixhult; Emilia Rydberg, Halvarby; C. A. Ek, Bunkabola, och Karl Karlsson, Amundebý.

Ordförande och vice ordf. i stämman äro J. W. Fredriksson, Sotäng, och R. Johansson, Äby.

Kommunalnämnden: Richard Johansson, Äby, ordf.; H. Larsson, Syllerstorp, v. ordf.; C. A. Adolfsson, Håletorp; P. Lund, Järnstad; Simon Andersson, Lyeåkan; Oskar Samuelsson, Ruskilby; Karl Johansson, Renemo; Simon Brun, Krisseby.

Kyrko- och skolråd: Kyrkoherde E. Frölander, ordf., komminister S. Blomquist, Storerud; J. W. Fredriksson, Sotäng; Dav. Svensson, Munketorp, Reinhold Svensson, Järnstad; F. Glad, Hagen, Erik Leife och Oskar Samuelsson, Ruskilby; Karl Ax, Laxhemmet; F. O. Johansson, Höghult; Emil Karlsson, Stenkilby; H. Hultberg, Karlsfors; Karl Karlsson, Amundebý.

Kyrkovårdar: H. Hultberg och F. Glad.

Fattigvårdsstyrelsen: H. Larsson, Syllerstorp, ordf.; Oskar Samuelsson, Ruskilby, v. ordf.; fru Anna Svensson, Munketorp, och kommunalnämndens ledamöter.

Barnavårdsnämnden: Richard Johansson, Äby, ordf.; H. Larsson, Syllerstorp, v. ordf.; komminister S. Blomquist, Storerud, fröken Elin Andersson, Backa-

Vi meddela här nedan några protokollsutdrag från sockenstämmorna i St. Äby vid tiden omkring år 1825 — således för ca: 100 år sedan.

När sockennämnden i St. Äby satt som häradsrätt.

Den 5 april 1824 var pigan Anna Stina Eriksdotter inkallad att stända till ansvar för vållande till sitt barns död. Som vittnen voro inkallade grenadjären Göhl och hans hustru, och som utredningsmän i målet kronolänsman Mozelius och hans biträde Dawoust.

Pigan erkände att hon vållat barnets död, men oönsktigt, då hon alla nätter haft barnet hos sig, och när hon natten till den 30 mars vaknat, hade hon legat med högra armen över barnets ansikte, vadan hon förmodar, att det av våda blivit kvävt. Den sammansatta rätten (sockennämnden) resolverade, att, som det ej blivit uttrett eller visat något annat än det skett av våda och utan vilja, blev hon still försonande av sin forseelse inför sockennämnden ålagd att nästa söndag den 11 dennes efter gudstjänstens slut sig inställa för att på vanligt sätt absolveras.

»Differens på åtskillnad».

Som exempel på huru det skildes mellan s. k. ståndspersoner och andra anföras vi följande protokoll av den 2 mars 1823: »Till 1823 års beredningskommitté valdes av ståndspersoner: Herr Major Embring i Järnstad, jägmästaren Herr M. E. Sjösten, Frösäng, samt Herr Hovrättskommisarien S. Sundelius, Äby Ödegård; av bondeståndet: Jonas Andersson i Äby Östra Mogård, Lars Månsson i Krisseby samt Anders Persson i Toretorp.»

När vargen härjade i Äbyskogarna.

Den 29 januari 1825 beslöts å sockenstämma i St. Äby att »ludring» å förgiftad åtel skulle ske. För att emellertid Konungens Befallningshavadens i länet kungörelse av den 14 nov. 1825 skulle efterlevas tillsattes jägmästaren löjtnant De Besche att som uppsyningsman med

sand, Kommunalnämndens ledamöter och E. Leife, Ruskilby.

Pensionsnämnden: E. Leife ordf.; dr H. Hemming, E. Aurell, Äby, H. Larsson, Syllerstorp, och Emil Karlsson, Stenkilby.

Valnämnden: Norra distriktet: J. V. Fredriksson, ordf.; Richard Johansson, H. Hultberg, E. Aurell och H. Larsson. Södra distriktet: E. Leife, ordf.; Oskar Samuelsson, F. Glad, Simon Brun och Erik Rydbeck, Boet.

biträdes hjälp utlägga en förgiftad häst. Som bidrag till rovdjurens utrotande skulle en skilling erläggas av varje matlag för var vargs dödade. Den som dödade ett rovdjur skulle uppvisa skinnet för trovärdig person eller direkt inför sockenstämman för erhållande av premium och för öronens avskärande. Vargskinnet naturligtvis!

Den vandringslystne blinde Lars.

I protokollet för den 13 maj 1826 heter det: Den fattige och blinde Lars Nilsson på Stengårdshults ågor, som företagit vandringer utom socknen och med kronoskjuts flera gånger hemkört till stor utgift för församlingen, skulle gå rotegång, 4 dygn på varje helt hemman och i proportion på de mindre. Varje husfader och husmoder tillser, att Lars Nilsson icke åstadkommer oskick och förgärlse eller smyger sig bort, och att pålitliga personer följer honom till nästa ställe. Fem Riksd. böte de, vars barn ledde den blinde på hans vandringer.

En frukostig rusthållare, som hjälpte kyrkokassan.

Till följd av kyrkokassans svaga ställning beslöts i maj år 1821 att i s. k. utkepenning skulle till kyrkokassan erläggas en skilling banco av varje kommunierad.

Det bekymmer över kyrkokassans svaga tillstånd, vilket församlingen delade med ordföranden, mildrades dock, heter det i protokollet, av tillfredsställelsen, att se nämnda kassa understödd genom ett utmärkt prov av kristligt tänkesätt och ädelt använd frukostighet. Ordföranden hade nämligen den fagnaden, att av Rusthållaren Sven Svensson i Tingstad emottaga en skriftlig förbindelse, som bök nu företeddes, i kraft varav han till ett bevis av tacksamhet för Herrens vårdande nåd, som sistidne vinter räddat honom, sedan han under ett kullstjälp vedlars flera timmar varit i livsfara, lämnat en gåva stor 51 Riksd. 16 sk. banco till fördelning mellan kyrko- och fattigkassorna på så sätt, att den förstnämnda erhöles 37 Riksd. 1 sk. 8 runst. banco, den senare 14 Riksd. 14 sk. 4 runst. banco. Ordföranden, som kunde förvisva sig att församlingen med honom härutinnan enhälligt instämde, förklarade med rört hjärta för Rusthållaren Sven Svensson den glada känsla, som en så vacker och i våra dagar ej vanlig gärning måste väcka, och önska- de att ett så hedrade och uppbyggligt exempel ej måtte sakna efterföljd.

Sockenstämman bestämde, vilka som fingo flytta in.

Den 16 maj 1821 anmäldes den

(Forts. å sid. 8.)

OLOF HULTBERG,
Karlsfors.

F. K. FREDRIKSSON,
Äby Prästgård.

J. W. FREDRIKSSON,
Sotäng.

HENNING LARSSON,
Syllerstorp.

SKOLVÄSENDET OCH UNGDOMENS FOSTRARE.

Man måste komma ihåg, att barnundervisningen och skolväsendet icke äro lika gamla i tiden. Redan vid 1694 års biskopsvistation talas om barnundervisningens nytta och nödvändighet, och uppmanades föräldrarna att låta detta sig angeläget vara.

Vid varje följande visitation lägga biskoparna varmt alla på hjärtat denna angelägenhet.

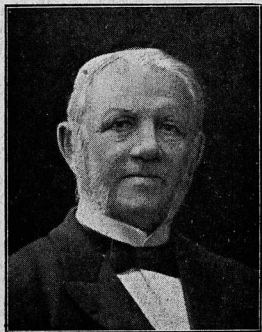
De förmögnare bönderna och alla ståndspersoner sökte väl i allmänhet skaffa sina barn kunskap i innanläsning och även ibland uti skrivning, men den stora massan av folket kunde knappast läsa i bok ännu mindre skriva, varom underskrifterna uti gamla handlingar och protokoll ända in på 1840—1850-talet nogsamtt bära vittne. Vid underskrifterna gick det så till, att namnet skrevs av kunnig person och därunder sattes sedan ett så kallat bomärke, ex. Jonas Petter Larson: I. P. L., det senare det bomärke, som sattes under; i vanliga fall det enda som den underskrivande kunde dipranta, och vari hela hans skrivkonst bestod.

Tidigt funnos de, som sysslade med barnundervisning, och avlöningen utgick vanligen i vissa kappor korn eller råg samt en eller annan riksdaler banko. De fattigare barnen uppväxte helt och hållet utan all undervisning, om icke den lyckan var dem beskärad, att modern kunde läsa, då i så fall hon, under det spinrocken surrade, ägnade ett ögonkast då och då till den stavande gossen eller flickan.

Så fortgick det ända till år 1810, då på sockenstämma den 11 juni och den 4 december, församlingen beslöt anordna undervisning för — märk väl — fattiga barn genom bidrag av räkntan från De Rogierska kassan, vilken ränta 1810 uppgick till 22 riksbankor. (Se härom donationer och kassor!)

Församlingen skulle enligt beslut av den 11 juni uppdelas i 3 klasser med en lärare i varje, och skulle kyrkovaktmästaren Hjertilo åtaga sig 4 rotar: Åby, Järnstad, Rykets och Håletorps, övriga socknen skulle delas i 2 distrikt. Då det visade sig, att det ej stod att finna någon mera person kunnig till värvet, blev Hjertilo den 4 december 1810 utsedd till hela församlingens barnalärare — dock enligt protokollet blott för fattiga — och vitsordades han av dåvarande kyrkoherden Karl Gustaf Ekmanon såsom »den väl kände barnaläraren», och åtog sig kyrkoherden att examinera eleverna. Man kan till första påseendet förundra sig, att det så starkt betonades att undervisningen blott gällde fattiga barn, men återigen får man akta sig för att förblända barnundervisningens tid med folkskoleväsendet efter 1842.

Församlingen bidrog ej till någon avlöning och som denna anslags till 1 riksdalr banko ur De Rogierska fonden för varje barn frngo högst 8 barn deltaga i undervisningen och utvaldes av sexmännen eller därtill förordnade de fattigaste, och var »församlingen hugad» till understöd ur samma fond anslå 1 Riksdaler riksgäld samt 8 Kappor korn till varje undervisat barn. Detta förhållande var i stort sett sedan rådande ända till 1842 års folkskolestadga utkom. Dock är det ju tydligt, att församlingen icke kunde genast skaffa både lokaler och examinerade lära-

D. LILLIENGREN.

ALFR. AHLBERG.

RICH. JOHANSSON.

re, värför först 1849 en gammal byggnad, liggande där den nuvarande är belägen, och innehållande klockarekammaren och sockenrum samt fattigstuga — varom ett protokoll från 1700-talet upplyser — om- och påbyggdes till en skolsal, sockenstuga och ett litet rum, tydligen den gamla s. k. klockarekammaren å nedre botten. »Petter i kammaren», som han kallades, bodde där i många år, var orgeltrampare, kyrkans ljusstöpare, postbärare och till yrket skomakare. Hans hustru hette Maja, hos vilken de kyrkobesökande alltid gjorde sina inköp av karameller och annat, som hörde till den s. k. redekylan, en påse, varur gummorna bjödo varandra under predikan. Övre våningen var klockarens bostad. Hos Petter i kammaren fick den förste läraren sin bostad, men, som denna var trång för tre personer, Petters skodisk och Majas kista, kunde ej klaveret husbärgeras på annat sätt än att fötterna togos bort och klaveret placerades på sänggavlamna över lärarens bädd. Sedan 1849 har ingen förändring vidtagits med denna skolbyggnad.

Vid Prästorp uppfördes ett skolehus omkring 1850, vilket på 1890-talet inreddes till lärarebostad, och ett tidsenligare, innehållande tväntve salar, uppfördes på samma tomtområde.

Fragan om inrättande av småskolor förekom första gången den 9 okt. 1867, men ledde ej till något beslut.

Vid Prästorps skola tjänstgjorde på 1840—50-talet A. n. d. Berg, sedermera lärare i Ödeshög, där hans son, Fritjuw Berg, föddes. Anders Berg blev sedermera lärare i Finnspong, vars skolväsen honom honom nådde en synnerligen hög utveckling.

Härefter tjänstgjorde G. A. n.

ANNA POST.

dersson, och som vikarie den gamle lärareveteranen C. W. Rydman från Adelöv värmertermin 1859, då Andersson bevidstade en seminariekurs för vidare utbildning.

När denne sedermera avflyttade till Strå valdes C. Fridner till lärare, vilken tjänstgjorde till 1869, då han tillträdde platsen som organist och folkskollärare i Trehörna.

Den 5 juli 1869 valdes C. A. Rydbäck till Fridners efterträdare och verkade sedan under osedvanligt svåra förhållanden — en liten överbelagd skolsal där ända till 120 barn inhystes i en lokal lämplig för högst 30—40 barn.

Vid hans avgång tillträdde Alfr. d. Ahlberg 1895 denna plats, där han verkade till sin död år 1925. Hans verksamhet är ännu i friskt minne. Han var god talare och tjänstgjorde som predikant inom statskyrkan både i Åby och närgränsande församlingar (innehade biskopsvenia) samt anlätades som föredragshållare av både friföreläsningarna och andra föreläsningar. A. var en varmt intresserad missions- och nykterhetsman.

När församlingen beslutade sig för inrättande av småskolor tjänstgjorde som första lärarinna Tekla Pettersdotter vid kyrkan och Matilda Bergfeldt vid Prästorp mot en lön av 40 kr., att utgå ur magasinsskassan, vilken lön 1871 ökades till 50 kr. ur samma kassa.

Detta år undervisades i 2:ne folkskolor 288 och i 2:ne småskolor 69 barn.

1874 ökades småskollärarynnornas lön till 75 kr. under förhoppning om att undervisningen med nit och allvar skulle handhavas!

Som examinerade lärarinnor nu kunde erhållas beslöts år 1875 att anställa tväntve sådana och annons om platsen infördes i Östgöta Correspondenten och — Jönköpingsposten 1877. Året därpå antogs därtill Anna Post, som tjänstgjorde vid Norra skolan i 46 år och efter ett väl fullgjort värv, nu njuter sin ålders ro i eget hem ej långt från sin forna arbetsplats.

Efter hand inrättades fasta småskolor vid Åsa och Klöverdala med lokaler i resp. missionshus och tjänstgjorde vid dessa skolor i många tiotal av Hilda Andersson och Ebba Tibell, vilka ävenledes efter väl fullgjord arbetsdag avgått med pension.

HILDA ANDERSSON.

Mycken tack och heder förtjäna dessa tre trotjänarinnor för sitt samvetsgranna, nitiska och allvarliga handhavande av sitt kall som fostrarinnor av församlingens barn.

Sedan ett 30-tal år är en mindre folkskola i verksamhet vid Hög-hult, där dock av flera omständigheter ett stort antal lärarinnor kortare tiden tjänstgjort. Föreläsningen äger nu 2 folkskolor, 1 mindre folkskola och 3 småskolor, alla fasta och besatta med ordinarie lärarekrafter.

Folkskollärare vid kyrkskolan hava varit: N. G. Eriksson, 1858 avflyttad till Rogslösa och sedermera kamrer i Dals härads sparbank. Han avled 1920 i en ålder av 96 år. Åren 1859—1861 J. R. Petterson, avflyttad till Ödeshög, på sin tid detta samhälls mest betrodda man, ovanligt begåvad och med stor arbetsförmåga, skicklig musiker och god sängare. 1861—69 Carl Fredt. Samuelsson, skicklig lärare och stor sängare; 1870—72 Magnus Jonsson, befördrad samma år till lärare och organist i Kung Karls församling. 1872—1901 D. Lillien-gren, samvetsgrann lärare, för sitt vänsällna väsen, sin stilla, sympatiska personlighet och utmärkta karaktär högt skattad av alla ägde han blott vännen, vilket torde vara tillfyllest sagt för att den, som ej kände honom, kan bilda sig ett ödmönne om hans person.

Nuvarande lärarepersonall är: Vid kyrkskolan Rich. Johanson och fröken Dina Strand; vid Hög-hult: fröken Tyra Friberg; vid Åsa: fröken Ragnhild Netz; vid Prästorp: Karl Jonson och fröken Ebba Bäckström och fröken Klöverdala fröken Signe Gustafson.

Ännu återstår nog åtskilligt att ordna, för att tidens krav på skol-

EBBA TIBELL.

väsendet kan sägas vara fyllt i Stora Åby, mätte detta blott gå utan strid och slitningar. Med den visade offervillighet, som på senare tid kommit till synes både bland skolråd och församling, torde denna förhoppning icke behöva komma på skam.

Bland runstenar och domarringar.

Att Stora Åby är en gammal bygd, rik på minnen, därom vittna de fynd, som gjorts på ett flertal ställen i socknen.

Å Prästgårdens ägor omnämnas ättehögar, vilka emellertid numer, troligen genom odling, äro borta. Vid Ryket finnas bautastenar; likaledes vid Sotång, där strax utanför den odlade marken å en äng tydliga spår av byns gamla gravfält är tillfinnandes. Även en bautasten är upprätt stående, en annan av skattökare kullgrävd och delvis begravnen i ett stenrös. Vid Syllerstorp har förut funnits ett stort antal stensatta forngravar, av allmogten kallade domarringar. De äro alla på senaste tiden borttagna, och marken oppodlad; ävenledes skall här ha funnits en stenglad vägg över en forntida sankmark, även den nu uppruten, och marken förvandlad till åker. Strax utanför det odlade området återfinnes ännu en stensättning i form av spetsig oval. En större slätt, omkransad av skog, lär ända in på 1800-talets förra hälft använts till lekplats, och omöjligt är ej att här en fornnordisk lekvall varit belägen. Ett berg, där krafterna prövades, vid klättring, påminner ej litet om forntidens sätt att i lek och idrott pröva sin styrka och vighet.

I Tingstad finnes även stensättning i form av s. k. domarringar, och en sägen förtäljer, att här skulle ting hållits. Jon i Tingstad satt nämndman vid det i Ske-nings 1414 härfästinget.

Trakten kring Åbyvan har tidigt varit bebyggd. Fynd från äldre stenåldern, tydande på en boplats, har gjorts vid Åby Fryrbondegård, där efter allt att döma fördom varit sjö eller träsk. Även spår av brandhärder från stenåldern har påträffats nära än på Prästgårdens mark.

Ej långt från gränsen Kyrkbacken (Högrodjan), 170 m. öster ut mot Tjurtorp lög ännu på 1700-talet en låg oval stengrund, 16 alnar lång och 12 alnar bred. Denna stengrund har sedermera icke kunnat återfinnas. Enligt sägen skall här den ursprungliga platsen för Åby kyrka ha varit belägen, men sägen tillägger, att vad som uppbyggdes på dagen revs ned om natten. Stengrundens existens torde förhända utgöra ett visst belägg för denna sägens sannolikhet.

Nära en av socknens bautastenar lär ha funnits en slingrande gång i marken. Densamma sades arligen byta plats, och kallades av folket »Älvdansen». Den »jätte», som är jordad under stenen, sades aldrig ha någon ro, utan sägs varje natt gå fram och åter på denna gång. Icke långt därifrån stod på en kulle, kallad »morfars kulle» en gran, benämnd »morfars gran». Växt ungefär som en ek, vågade aldrig någon röra densamma med yxa eller på annat sätt skada den, enär detta påstods medföra olycka. Både »Älvdansen» och »morfars gran» funnos å Rykets ägor. Gränsen är nu borta och älv-dansen också.

KYRKSKOLAN.

PRÄSTÖRPS SKOLA.

DÅR SLÄTTBYGD OCH SKOGS- BYGD MÖTAS.

AKERBRUK OCH SKOGSBRUK GA HAND I HAND I ST. ÅBY.

St. Åbybornas främsta näringsgren är åkerbruket och därmed förknipad boskapsskötsel. Dock stå dessa näringsgrenar olika i slättlandet och skogsbygden. I höstetid levererar slättbon vete och korn och skogsbygdens jordbrukare de djur, som ej kunna vinterfodras.

Skogsbruket har den allra största betydelse. Ofantliga massor ved och timmer forslas årligen bort och försäljes, ja, vid många gårdar är rent av skogen den största och säkraste inkomstkällan.

Slättlandet koncentrerar sig kring kyrkan, och jordmänen består här av utmärkt mylla, vilande på lerbotten. Söderut är jordarten krossentisera och sandblandad mylla, eller rent av krossentisera, alltid svårbruten. Den här kuperade terrängen erbjuder odlaren många mödosamma svårigheter att övertinna, men det måste erkännas, att Stora Åbyborna skyr inga hinder, då det gäller att bryta mark med plog och spade. Här och där i skogsbackarna framskymtar en liten åkerteg på ett eller annat tunmland. »Av många tegar små, blir ladan full ändå», skulle man ju kunna säga. Trakten kring Boet är dock ganska öppen och slätt.

Socken omfattar 10,585 hektar, om tillhoppa 51 5/8 förmedlade eller 64 1/4 så kallade oförmedlade hemman, taxerade till (1926) 3,338,500 kr., fördelade på 281 brukningsdelar, utjordar eller avskändningar samt 53 andra fastigheter, taxerade till 282,600 kr.

I St. Åby fanns förr i världen ett stort antal byar. Vid enskiftet under 1800-talet sprängdes byarna, och nu torde ej finnas en enda oskiftad, utan gårdarna ligga spridda var för sig. Snart skall ingen finnas, som ens vet, var byn varit belägen. De, som läsa detta nummer, böra om de kunna, söka taga reda på varest deras by en gång legat, och sedan anteckna detta noggrant. Bland dessa byar och gårdar anföras: Stora och Lilla Aleryd, Bunkabola, Ersbola, Gårdshult, Hagen, Järperyd, Jönabola, Kroxeryd, Lyckan, Morlejan, Renemo, Rävskinnshult, Skräddarp, Stengårdshult, Västanorp, Åsgåla, ha alla delvis eller i sin helhet tillhört president Lars Kaggas änka, Agnetta Ribbing (död 1689), men återkom till kronan. Bergkullen tillhörde under 1600-talet släkten Sjöblad.

Boet tillhörde 1368 Johan Gregerssons änka Sigrd Kättilsdotter, som skänkte det till under byggnad varande Jungfru Marie kloster. Fallisberg omnämnes under 1300-talet.

Frösäng tillhörde under 1600-talet Sättra och ägdes av Sten Bielke.

En vid något tillfälle å Åby kyrkogård upprävd gravsten från 1632 är rest över Sten Bielkes fogde från Frösäng. Ägdes länge av adliga slakter.

Järnstad, skrevs under 1700-talet Järnstad, 1 mantal, var säteri och ägdes i äldre tiden av släkten Rosenkrantz eller Rosenwård; men förunnades 1680 på livstid åt Gudmund Braun, vars ättlingar ända in på 1800-talet tycks bott kvar där. Två andra mantal innehades 1687 på livstid av livdrabantens Job. Ehrensköld. På 1750-talet ägdes säteriet till hälften var av konneten Braun och korporalen Aurell. Järnstad är socknens enda säteri.

Ryket i tillhörde 1687 Nils Brahe, släkten Gyllenstierna i 1700-talets början, och synes i slutet av 1700-talet innehafas av änkeprostitinnan Meurling. Har länge tillhört släkten Pharmanson.

Sjö eller Sjögård sägs ha varit utbytt till frälse av fältmarskalk R. Douglas, men återkom till kronan, och blev fänriksboställe omkring 1705.

Åby, 5 3/4 mantal, nämnes 1406, då Olof Broderson stadfäste Jöns Joarsons gåva till Alvastra kloster av tomt och gård i Aaby; säkerligen den i äldre handlingar

kallade Kanikegården, eller, som den i senare jordeböcker kallas, Munkegården. Har ägts av släkterna Sjöblad, Mörner, Kagg och Ehrensköld. Tillhör nu bonde-slakter.

Karlsfors, en sammanslagning av Mo- och Munkegården, östra Holmen och Skattegården, äges av H. Hultberg, och är socknens största bruksningsdel.

I mtl Åby jämte Alberyd och Knäpperyd, utgör kyrkoherdeboställe. Enligt kungl. brev av såväl Johan III som Karl IX ägde även kyrkoherden rätt till Prästabola, som här kallas en ängsutjord. Till Trehörna överfördes på 1600-talet 7½ mantal från Åby och bildade jämte hemman från Säby och Linderås en kapellförsamling, sedermera kallad Trehörna, med kyrka uppförd omkring 1650 och med kyrkoherde från samma tid.

Storeryd heter komministerbostället, vackert beläget på gränsen till Hälavedshögländet.

Socken synes haft gott om militära boställen. Tyrsabol och Färjestad voro sergeantboställen. I Jonstorp bodde en trumslagare, i Nissult en s. k. pipare (blåsare) och i Munketorp en profess (regementskaprättare), de flesta tillhörande Vadstena Compani.

Det skulle givetvis föra oss för långt, att här fördjupa oss i ett utförligare omnämnande av egendommarna och gårdarna i St. Åby.

På 1700-talet ysklade Åbyborna även med kyllbränning. Flera kalkugnar funnos. Vid Järnstad stod en ugn, där kalk brändes av sten, som plockades i åkern därstades. Några kalkstensbrott fanns ej vare sig i Heda eller Tollstad, utan stenen plockades upp ur åkern, även där. Kalkstens köptes i Heda och V. Tollstad och såldes efter bränningen i andra närliggande socknar.

DÅR ÄR DEN PLATS...

Min hembygd är den plats, där allt jag kärast finner,

där furor susa vekt, där vårbäckslödet rinner,

som muntert porlande min barndoms bägskyttssång.

Utur de skumma valv gå tusen sagor rika

att senerfaren sorg med sinnesron förlikta

och skonsamt täljande om livets valfrärdsgång.

Min hembygd är den plats, där skogens huldros smyga

sig fram ur mörka snår till hagars älvor blyga

tillsammans trädande på månjus äng sin dans.

Det lämnat kvar i tron en mystisk sago-stämning

om dolda makters spel från fridfull vårdagjämning

till stålblankt vinterny — den vackraste som fanns.

Min hembygd är den plats, där fädrens arvslott frejdans

av idog odalman, vars livsmöd aldrig hejdas,

de tunga dagarna, bekymmer, kamp till trots.

Som björkens sav sugts fram av sol och ljus om våren

hos odlarn skapas kraft, som ej slits ut av åren

och alltid strävande mot målet, som ej nåtts.

Om än i villsam värld min väg går fram i tiden,

jag genom livets brus hör rop från tid förliden

att ära modersbygd, som fostringsbördan bär.

Till sist en samlad bild av litig vård kring härden,

förnöjsamhet och frid, den bästa huvudgården,

jag ser — ej i vision — det just min hembygd är.

A. G. —.

EN 100-ARIG MASTER- SKYTT.

ALFR. SVENSSON,
Bökö.

St. Åby kan med rätta vara stolt över att i sina kyrkoböcker äga namnet Alfred Svensson, f. d. hemmansägare i Bökö. Inte bara därför att han 26 november i år blir jämt 100 år gammal, utan även därför, att gamle Bökö-Svensson är en typisk och god representant för en gången St. Åbygeneration. Vad som framförallt bidragit, att göra Svenssons namn så vittbekant, är hans säkra öga och bevingade lod. Han bär inte heller smeknamnet »mesterskytten» för inte. Han är följaktligen en allmogeskytt av rang och man får nog leta efter hans like i många landskap. Många åor de historier, som gå om gamle »Bökö», och alla röra de sig om hans jaktbravader. Att dessa inte åor överdrivna går nog doktor Torrqvist i Vadstena i god för. Han och Svensson åro nämligen särdeles goda vänner och ha gått på jaktstigen tillsammans i St. Åbyskogarna. Doktor T. har nu tagit »gammelskytten» under sin speciella omvårdnad, och då förstår man ju, att Svensson har det bra, där han framlever sina dagar på sjukhemmet i Vadstena. Hans själskrafter åro ånnu fullständigt obrutna. Han har ett förvånansvärt gott minne och ungdomligt sinnelag och intresserar sig livligt för allt, vad som händer och sker. Synen är emellertid ganska dålig och hörseln har i någon mån avtagit. Han är dock dagligen uppe och motser nu naturligtvis sin hundräjsdag med alldeles särskild glädje. Vi hoppas St. Åbyborna då komma ihåg gamle Svensson med en hälsning.

Det skulle föra oss för långt att berätta om Svenssons levnadshistoria. Därtill är den alltför rik på upplevelser, samlade under strövtågen i skogarna. Vi erinra blott som hastigast om, att Alfred Svensson började skjuta redan vid tio års ålder. En vacker dag kom han hem med »en stor ekorre», som han sade. Men Alfreds far, som också kunde hålla i en bössa, kunde upplysa sin förhoppningsfulle son, att det var en mård han skjutit ned. Hos fadern arbetade han till 16-års ålder, och därefter tjänade han dräng i åtta år. Vid 28 års ålder gifte han sig, och slog sig ned i Bökö, där han sedan framlevde sina dagar.

Ja, mycket mera vore att tillägga, men det sagda må vara nog.

Ett nytt ålderdomshem

är behövt i St. Åby. Detta insee också myndigheterna och frågan om ett nytt tidenigare ålderdomshem eller eventuellt en sammanslagning i fattigvårdshänsende med andra socknar har sedan flera år tillbaka stått på dagordningen.

Det nuvarande ålderdomshemmet tillfredsställer givetvis ej de krav, som numera ställas på en dylik byggnad. Understödtagnarnas antal är mellan 9 å 11, vilka i fröken Hilma Lack ha en god vårdarinna.

RÄTTELSE. I vår redogörelse för kommunala livet ha insugit sig ett par fel, som vi härmed rättar. Kantor Johansson har av oss fått förtroendet att vara ordf. i valnämnden, men protokollen utvisa, att han får nöja sig med ledamotskap.

Det första sockenstämmoprotoffret ha vi hänfört till år 1824, skall emellertid vara 1847.

Red.

Vadstena 1926. Östgöta-Bladets Tryckeri

NÅR KUNGSVÄGEN GICK GENOM ST. ÅBY.

NÅGRA ANTECKNINGAR OM FORNA TIDERS POST OCH KOMMUNIKATIONER.

När germanerna slog sig ned och bröto bygd avdelades till varje fri mans hushåll en inhägnad, som bebyggdes och kallades tomt eller gård. Varje uppodlad åkerlapp delades i lika många bitar, som det fanns åbor. All annan mark, så långt som stammen strövade omkring eller deras hjordar vandrade, var gemensam egendom. När utrymmet blev trångt bröt en skara upp till en trakt, som ansågs lämplig för bebbyggande och odling.

På så sätt blev även Hälaveden befolkad. Dessa utflyttade hade dock fortfarande mycken beröring med sina stamfränder, och tröligt är väl att de förde sina döda till fädrens gravar eller åttehögar. Ånda till år 1757 fanns ingen väg söder om Åby kyrka, vilken kunde befaras med vagn längre än till Storeredsberget. I en gammal anteckning uti en ånnu i behåll varande bibel heter det, att vid denna tid inom socknens skogsbygd blott fanns tvne bänder, som ägde vagnar, och voro dessa vagnar stationerade vid Storeredsberget, dit man red men sedan åkte till kyrkan.

De avlidna buros till kyrkogården på de trånga, slingrande stigarna, och vissa bestämda viloställen utpekades ån i dag, där bårarna bytte om. Det säger sig självt, att flera byar då måste hjälpas åt för att tillräckligt antal bårare skulle kunna anskaffas. Så uppstode de s. k. begravningslagen. Jag vågar icke påstå, men det har fallit mig liksom naturligt, att de bortvandrade då först och främst togo hjälp hos dem, från vilka de så att säga blivit utbrutna. Så skulle man, om ånnu dessa begravningslag kunde ihågkommas, liksom kunna se bebyggelsens gång.

I många århundren, för att icke säga årtusenden, voro rid och fästigar de enda vagnar, på vilka dessa nybyggare fårdes till sina djupt i skogen liggande gårdar eller byar; och på vilka åven den resande främlingen fick leta sig väg fram, ofta under stor fara för stigman och rövare. Det säges, att den, som ånnade sig genom »Hålaved», ofta gjorde sitt testament hos präorn i Vadstena, innan han fortsatte sin väg bort mot de blånande bergen och skogarna, där troll och jättar drevo sitt farliga spel.

Då väg byggdes i slutet av 1700-talet följdes de gamla stigarna bakke upp och backe ned, ibland ned i de djupaste dalarna, där något gammalt vadställe funnits. I början av 1800-talet ombyggdes vägen från St. Åby kyrka till Adelövs sockengrån, och de svåraste backarna kringgöogs; men ån i dag synes var den gamla vägbanan slingrat fram, och de våldiga stupen, om vilka de gamla ånnu tala, och där många forån under vinterns isiga halka gjort livsfarliga skenfarder. »Halvarby backar och Tyrsabola lier» ihågkommas nog ånnu av både ung och gammal, de senare måste ånnu användas av byns åbor.

Förbi Åby kyrka går gamla kungsvägen fram, och här har fordom de svenska konungarna vid färden till Jönköping och Västergötland dragit förbi. Då måste bönderna med hästar och fordon infinna sig vid gästgivaregårdarna i Åby; och till Halkaberg i Ödeshögs socken gick sedan färden i dragande galopp, där nya förbörden voro uppbadade, som måste köra till Grenna eller Råby gästgivaregård i Småland.

Den siste konungen, som så här for fram, var Karl XIV Johan, ehuru åven Karl XV fårdsat fram i dessa bygder, då han besökte Alvastra och tvingade dess dåvarande ärendarott att ur klosterkällaren utvältra sina brännvinskålar och upphöra med att ur klostermurnarna bryta sten till kalkbränning, vilken vandalism länge fortgått.

Förbi Åby har en gång i tiden Erik Menveds stolta riddarehär dragit fram, och Mats Kåttilmund

som levererat småstrider vid sitt återtåg efter träffningen vid Svembs bro i Ödeshögs socken.

I Åby har en gång funnits tre gästgivaregårdar, varav två med gamla privilegium till utskänkning. En av dessa låg i Boet, vars gästgivare frivilligt avsåg sig rätten till utminuterig redan på 1860-talet; och en annan vid Backasand, där långt fram i tiden fullständig utskänkning ågde rum. I Backasand funnos dessutom tvne krogar för utminuterig stopvis, de kallades också »stopakrogar». De borttogos först 1892. På 1800-talets förra hälft, voro två gästgivaregårdar förlagda till Åby by, enligt sägen en på var sida om prästgården. Här var åven fullständig utskänkning. Vid gästgivaregården skulle åven skjuts tillhandahållas resande, som här fårdes fram. Åvenledes ålag det dem för det mesta att framforsla den ofantliga postvagnen, vilken förde post och resande.

Närmaste postkontor var Ske-ninge, men vid Åby kyrka fanns redan på 1840-talet en poststation, vars föreståndare var den ånnu i minnet kvarlevande postmästare Cervin. När brev från Ske-ninge ånlände med postvagnen kungjordes detta i kyrkan, och genom en lucka på dörren till sin bostad utlämnade postmästaren desamma mot en lösen av 1 skilling banco, senare 3 öre pr st. Sedermera flyttades poststationen till Backasand men är sedan många år placerad i Lysings metropol Ödeshög. En lång tid førdes posten med s. k. postkåra landsvägen mellan Jönköping—Mjölby. Och ånnu minnes nog många den populäre postiljonen Eklund, vilken var särskilt slängd i att blåsa signalerna vid ankomsten till respektive hållplatser. Allmoget diktade en visa till postsignalens melodi: Jag minnes blott en strof:

»Britta, Britta nu kommer posten, posten! Britta, Britta, fänd på ljust!»

Jag hörde i min barndom en ågen om denne Eklund. Han var en stor och stark karl och därtill ej rädd för något. En gång spridde ryktet, att stortjuvarna Hjårt och Tector skulle finnas i trakten av Hälavedens skogar utmed Vättern, vadan ordet utgick, att posten ej fick köras, utan att en vuxen person skulle medfölja. Postkuskar voro ej i vanliga fall halvuxna pojkar, vilka naturligtvis voro billiga för gästgivaren. Vid Sjöberga blevo alla sjuka, när Eklund kommande en vuxen person till kusk, då de hörde orsaken. Postpoiknen skrek av alla krafter, och ingen vågade följa med. Då tog Eklund pojken i kragen, kastade upp honom i kårran, och ut i mörka skogen gick färden; där inom kort en karl hejade skjutsen och frågade vad klokkan var: »Hon är fyra, du», svarade Eklund och räckte fram pistolen, varvid mannen rusade in i bland träden. Det troddes vara en av de nämnda byarna.

Sedan Ödeshög fått järnväg upphörde postskjutarna, och lantbrevbårare forsla nu posten kring bygderna, sedan den med tåg ankommit till Ödeshögs poststation, där den av alla omtyckte postmästare Wingren står för rusthållet.

Inom socknen finnas följande köpmån: Evert Nöjd, Backasand; P. A. Lövgrens Eftfr., Åby Västergård; Anders Gustafsson, Boeryd; Karl Pettersson, Bökö; Erik Rydbeck och Linné Gustafsson, Boet. Därjämte driver Axel Gustafsson, Blixhult, en ej obetydlig handel med explosiva varor och utsädesspannmål.

Auktionsfirmor åro: A. Nöjd och Evert Nöjd, Backasand, samt Eric Leife, Ruskilsby.

Av kvarnar finnas fyra, nämligen Åby, Kroxeryds, Kvameryds o. Uppsala och av vattensågar tre, nämligen Åby, Kroxeryd och Krieseby.

